

УДК 371,134

Зоя Сирота, Всеволод Сирота

ІМПРОВІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОЇ ТВОРЧО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто поняття діяльність, творча діяльність. Самостійну творчо-пізнавальну діяльність визначено як дослідницький пошук, нестандартне мислення. Теоретично обґрунтовано ступінь активізації творчо-пізнавальної діяльності учнів у процесі музично-інтонаційного, візуально-образного, ритмо-пластичного аспектів художньо-творчого мислення особистості. Виявлено значення імпровізації як чинника розвитку самостійної активності учнів у творчо-пізнавальній діяльності. Як «першотворчість» це вільний політ свавільної фантазії, відсутність попередньої підготовки, здатність імпровізатора миттєво асимілювати сторонню ідею, образно освоювати і втілювати матеріал, запропонований зовні.

Ключові слова: імпровізація, інверсія, синестезія, релаксація, синкретичність, розвиток, активізація, самостійна творчо-пізнавальна діяльність.

В статье рассмотрено понятие деятельность, творческая деятельность. Самостоятельная творческо-познавательная деятельность определена как исследовательский поиск, нестандартное мышление. Теоретически обосновано степень активизации творческо-познавательной деятельности учащихся в процессе музыкально-интонационного, визуально-образного, ритмо-пластического аспектов художественно-творческого мышления личности. Выявлено значение импровизации как фактора развития самостоятельной активности учащихся в творческо-познавательной деятельности. Как «первотворчество» это свободный полет произвольной фантазии, отсутствие предварительной подготовки, способность импровизатора мгновенно ассимилировать новую идею, образно осваивать и воплощать материал, предложенный извне.

Ключевые слова: импровизация, инверсия, синестезия, релаксация, синкретичность, развитие, активизация, самостоятельная творчески познавательная деятельность.

The article discusses the concept of activity, creative activity. Independent creative and cognitive activities defined as research searching, thinking outside the box. Theoretically reasonably degree of activation of creative and cognitive activity of students in the musical intonation, visual imagery, rhythm aspects of plastic art and creative thinking individual. Discovered importance of improvisation as a factor independent activity of students in creative and

educational activities. As «pershotvorchist» is arbitrary free flight of fancy, no prior training, the ability to instantly assimilate improviser extraneous idea, so to develop and implement the material offered outside. Studied musical and tonal, visual imagery, rhythm-plastic activity during improvisation and interactive problem of verbal interaction, musical intonation, visual imagery, movable, plastic and other aspects of creative thinking

Key words: *improvisation, inversion, synesthesia, relaxation, syncretic, development, activation, independent creative and cognitive activity.*

Глобальні процеси сучасного цивілізаційного розвитку суспільства визначають необхідність становлення нової парадигми освіти, а інноваційні підходи у мистецькій педагогіці набувають статус одного з провідних методологічних принципів.

Надзвичайно гостро відчувається потреба у новому трактуванні цілей, які б дозволяли використовувати зміст мистецьких дисциплін у сфері формування гармонійно розвинутої особистості, у створенні такого освітнього середовища, яке б забезпечувало стійку орієнтацію учнів на активність, пізнавальну самостійність і творчість у навчально-виховній діяльності.

На сучасному етапі розвитку педагогічної освіти проблема самостійної творчо-пізнавальної діяльності учнів стає особливо актуальною. Актуальність і значущість окресленої проблеми визначили мету статті – теоретично обґрунтувати ступінь активізації творчо-пізнавальної діяльності учнів з використанням імпровізації у процесі музично-інтонаційного, візуально-образного, ритмо-пластичного аспектів художньо-творчого мислення особистості.

Аналіз наукової літератури дав можливість визначити, що у науково-методичній літературі не існує загальноприйнятого визначення поняття «діяльність».

Філософсько-педагогічне поняття «діяльність» означає зміну людьми дійсності, що їх оточує.

У психологічному словнику діяльність розглядається як динамічна система взаємодії суб'єкта з довкіллям [8].

За Г. С. Костюком, діяльність – це найголовніша форма прояву активного відношення людини до навколишньої дійсності [5].

С. Л. Рубінштейн визначає діяльність як процес, через який реалізується те чи інше відношення людини до світу, що його оточує [9].

М. С. Каган трактує діяльність як спосіб існування людини. Поняття «діяльність», на його думку, охоплює біологічну життєдіяльність людини, її соціокультурну, специфічно людську діяльність [4].

Поняття «творча діяльність» передбачає діяльність, результатом якої є новий оригінальний продукт, що має значення для конкретного виду діяльності та суспільну значущість [6].

Найвищим ступенем людської активності є самостійна творча діяльність, яка зберігає незалежність думок, здатність до ризику викласти власну творчу позицію, невтомний дослідницький пошук, нестандартне мислення.

Виходячи з положення, розробленого Л. С. Виготським про ведучу роль навчання у розвитку учнів, педагоги займаються пошуком нових способів активного впливу на розвиток творчого потенціалу школяра. Зокрема, визначають завдання пошукового, проблемного характеру, як найважливіших засобів формування системи знань, розвитку творчого мислення і уяви [1].

Тому, основним видом діяльності на заняттях з мистецьких дисциплін є пізнавальна діяльність, яка відбувається на основі практичних, розумових дій дитини і ґрунтується на її почуттєвих образах.

Одним із цікавих і корисних видів самостійної творчо-пізнавальної діяльності учнів є імпровізація (від латинського – несподіваний, раптовий).

У науковій літературі поняття « імпровізація» трактується по-різному. Одні вчені розглядають імпровізацію як властивість особистості, інші – як ознаку характеристики творчої діяльності, треті вважають імпровізацію одним із методів підготовки до нестандартної діяльності.

Теоретичні засади психології творчості, психології імпровізації, натхнення та інтуїції у своїх працях розглядали відомі вчені такі як Б. Г. Ананьєв, Л. С. Виготський, М. В. Гончаренко, Є. І. Замятін, І. М. Розет, Отто Ранк.

Імпровізація (франц. improvisation, італ. improvvisazione, від лат. improvisus – несподіваний, раптовий) це витвір мистецтва. Термін «імпровізація» багатозначний.

Імпровізацією називають не тільки метод, спосіб творення у момент її виконання, але й як логічну і психологічну модель творчого процесу взагалі. Імпровізація це творчість «зненацька», яка може «спровокувати» натхнення і задати тон усьому подальшому розвитку художньої думки.

Етимологія, як наука, наполягає на несподіванці як на визначальній ознаці імпровізації. У разі такого підходу, феномен процесу імпровізації розглядається передусім як творчість без попередньої підготовки, як «атака з ходу». Акцентований момент суб'єктивної несподіванки, дорогоцінний тим, що він повинен гарантувати максимальну безпосередність розвитку художньої думки, безумовну неупередженість авторських суджень.

Імпровізація збагачує творчість, сприяє пізнавальному процесу у мистецтві. Як «першотворчість» це вільний політ свавільної фантазії, відсутність попередньої підготовки, здатність імпровізатора миттєво асимілювати сторонню ідею, образно освоювати і втілювати матеріал, запропонований зовні.

Одна з найважливіших властивостей імпровізації полягає в тому, що вона у витонченій творчості здатна породити інверсію (зміну), коли реалізація як би передує наміру і створене автором фіксується, підхоплюється і оцінюється лише постфактум. Більш того, саме інверсія часто стає свідомством справжнього зльоту творчій енергії людини.

У процесі проведеної експериментально-дослідної роботи, методом аналізу і порівнянь, нами впроваджувались у навчально-виховний процес імпровізації у різних видах мистецтв.

Розрізняють декілька видів імпровізації: вільну, інтуїтивну та медитаційну. Вільна імпровізація (англ. freeimprovisation) реалізується без будь-яких заданих правил, тобто не обмежена ніякими жанровими, стилістичними, гармонійними, мелодійними, ритмічними та іншими рамками.

Інтуїтивне музикування (англ. intuitivemusic) – одна з форм спонтанної музичної імпровізації на основі експромтного звукового втілення якої-небудь ідеї, яка спочатку може бути виражена у вигляді слів, графіки, пластики або яким-небудь іншим засобом [12].

Термін «інтуїтивна музика» був введений у 1968 році німецьким композитором К. Штокхаузенем. Поняття інтуїтивна музика, в якості більш відкритої форми композиції, має схожість з поняттям вільна імпровізація. Хоча К. Штокхаузен особливо підкреслює саме медитативний аспект інтуїтивної музики. Концепція інтуїтивної музики К. Штокхаузена була заснована на його духовно-езотеричних переконаннях [10].

Кожне виконання, якщо воно дійсно творче, а не механічне, неминуче супроводжується новими нюансами, свіжими фарбами, незвичайними відтінками. Від разу до разу змінюються акценти, інтонації, звучання, трансформується сама пластика творчої поведінки імпровізатора.

Прискорюючи і збагачуючи пізнавальний процес, імпровізації створюються у багатьох видах художньої творчості: у поезії, музичному, хореографічному, образотворчому, театральному мистецтві [12].

Музична імпровізація у професійній художній творчості сформувалася під впливом імпровізування у народному мистецтві, як історично найбільш стародавнього типу музикування, та втілила його риси.

«Одномоментність» народження виявляє суть імпровізації і в образотворчій діяльності. У творенні картин живопису, ми, глядачі, мимовільно приєднуємось до процесу імпровізації. Роботи справжніх майстрів живопису відрізняє саме здатність залучити глядача до власної творчості, зробити його своїм співавтором.

Один із засновників абстрактного живопису, В. Кандинський вважав, що шлях нового мистецтва це необхідний перехід від зображення зовнішніх форм світу до їх внутрішнього змісту.

Для творів В. Кандинського характерна синестезія, сприйняття фарб

не тільки як оптичних, але і як звукових стимулів. Він класифікував фарби за їх ароматами, звуками та формами. Наприклад, він вважав, що синьому кольору відповідає коло, червоному – квадрат, жовтому – трикутник. Таким чином свої картини він створював подібно до музичних симфоній шукаючи гармонію у поєднанні кольорів. Він домагається певного емоційного відгуку глядача за допомогою кольору, лінії і абстрактної форми.

Замість звичних жанрів В. Кандінський розрізняє імпресію (від франц. *impression* – враження), яка визначає ушляхетнення, мінливі, миттєві відчуття та переживання), імпровізацію і композицію. Імпресія – вираження безпосередніх вражень від природи або «зовнішньої природи».

У музичній імпровізації, коли навіть, випадковий прохідний звук раптом породжує в уяві виконавця новий мелодійний хід, що розгортається перед ним у палітру музичних фарб, так само і в образотворчому мистецтві художник наче «веде» за собою картину, а десь і навпаки, картина «веде» за собою художника [12].

Танцювальна культура має необмежені можливості для естетичного виховання особистості. Вона виховує вміння сприймати і розуміти прекрасне в пластиці рухів людського тіла, досконало сприймати його лінії і форми, сприяє розвитку фізичних, моральних і вольових якостей.

Імпровізацію у хореографії називають «танцем сьогодення», «спонтанною хореографією», «втіленням того, що приходить». Імпровізація у хореографічному мистецтві вимагає зміни мислення, особливого ставлення до свого тіла, до особистих внутрішніх імпульсів, які стають, в якомусь сенсі, «співавторами» імпровізаційного танцю.

З найдавніших часів імпровізація у танці є невід'ємною частиною народних обрядів, ігор і свят. Поступово імпровізація у танці зберігається не тільки у народних уявленнях, а й у професійному мистецтві.

На початку ХХ ст. у хореографічному мистецтві виникає ще один тип імпровізації – інтуїтивний вираз музики танцем.

Школа імпровізації у хореографічному мистецтві працює на іншому структурному рівні. В першу чергу, це техніка релаксації та усвідомлення тіла, більш тонке сприйняття внутрішніх сигналів, імпульсів руху, відчуття партнера, простору і часу як елементів, що народжують композицію.

Імпровізація, на нашу думку, в інтеграційному процесі діалогової взаємодії мистецтв повинна спиратися на інтуїтивну імпровізацію.

Імпровізаційний початок невід'ємно входить в структуру оригінального художнього пізнання, яке може бути осмислене, зокрема, як черга локальних імпровізацій творчого процесу в кожному з видів мистецтв (музичному, образотворчому, хореографічному), так і безпосередньо в процесі діалоговій взаємодії мистецтв. Експериментальний на всьому протязі, він на кожному кроці сприяє виникненню чогось непередбаченого, оригінального.

Твір неначе розповідає авторові саме про себе, створюючись та розгортаючись у нього «під рукою». Тому що істинний художник в процесі роботи веде зі своїм творінням безперестанний діалог. Намір і результат художника, музиканта, хореографа може співпадати, може і не співпадати. І ось це неспівпадання часто стає джерелом дивних художніх прозрінь. У цьому сенсі імпровізатор в процесі творчості не лише отримує те, що бажає, але і бажає те, що у нього виходить.

На інтегративному підході до художнього виховання дітей заснована і педагогічна система швейцарського педагога Еміля Жак-Далькроза.

Основою цілісної концепції Еміля Жак-Далькроза стала ідея відродження втраченої з часів античності синкретичної єдності слова, музики і танцювального руху. Інтегратором у цій оригінальній художньо-педагогічній системі став ритм. Педагог був переконаний, що базисом, з якого починається навчання дітей мистецтву, має бути ритміка – вільні танцювально-пластичні рухи.

Це мистецтво руху, «зримої мови» і «зримої музики». Тіло людини в момент виконання рухів перетворюється на інструмент, що «звучить». Рухи, що виконуються не випадкові, не спонтанні, а ізоморфні музичному або поетичному образу. Людина, рухаючись у просторі, утілює «живий ритм» і внутрішній емоційний стан.

Проблема діалогової взаємодії словесного, музично-інтонаційного, візуально-образного, рухо-пластичного та інших аспектів художнього мислення досліджувалась психологами і свідчить про те, що слухові уявлення майже ніколи не бувають чисто слуховими і мають включати у собі як зорові, так і рухові. Цей феномен у психології отримав назву «синестезія» (одночасне відчуття). Вона виникає тоді, коли у свідомості людини під впливом взаємодії різних чуттєвих модальностей виникають полімодальні – звукокольорові та ритмопластичні образи.

Таким чином, імпровізуючи під музику танцювальними рухами і жестами можна передати певні почуття, подив, надію, захоплення, гнів, страждання та радість[3].

Імпровізація як жанрова ознака: етюди, експромти, прелюди як у живопису, музиці, так і в хореографічному мистецтві стала потужним стилеутворюючим чинником для цілого напрямку сучасного мистецтва.

Імпровізація потребує натхнення, сприяє вдосконаленню рівня сценічної культури, розкриває нові шляхи, рішення у виконавстві, дає поштовх до подальших досліджень у галузі мистецтва.

Отже, ґрунтуючись на викладених теоретичних дослідженнях та власному педагогічному досвіді, ми дійшли висновку, що найвищим ступенем прояву самостійної творчо-пізнавальної діяльності учнів є процес імпровізації, який зберігає незалежність думок, здатність до ризику викласти власну творчу позицію, спонукає їх до невтомного дослідницького пошуку, нестандартного мислення, передбачення та

прогнозування. Творчо-пізнавальна діяльність у процесі імпровізації повинна бути скерована на розвиток особистості, на виховання її творчих можливостей – вчити діяти творчо у будь-якій сфері людської діяльності.

На нашу думку подальшого дослідження потребує проблема формування готовності майбутніх учителів до розвитку самостійної імпровізаційної творчо-пізнавальної діяльності учнів у процесі викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» у загальноосвітній школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. Психологический очерк. 3-е издание / Выготский Л. С. – М. : Просвещение, 1991. – 66 с.
2. Бриль И. М. Практический курс джазовой импровизации для фортепиано. Учебное пособие / Бриль И. М. – М. : Просвещение, 1997. – 85 с.
3. Гіршон А. Імпровізація і хореографія. Контактна імпровізація. – Альманах 1 / Гіршон А. – К. : Рад. шк., 1999. – 48 с.
4. Каган М. С. Морфология искусства: Ч I, II, III / Каган М. С. – Л. : Искусство, 1972. – 440 с.
5. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / За ред. Л. М. Проколієнко. / Костюк Г. С. – К. : Рад. шк.. – 1989. – 608 с.
6. Мелехин В. Универсальные импровизационные принципы. Методические разработки для джазового и эстрадного отделений музыкальных училищ / Мелехин В. – М., Просвещение, 1997. – 156 с.
7. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти : Навч.-метод. посібник. – Тернопіль : Навчальна книга / Ростовський О. Я. – Богдан, 2011. – 640 с.
8. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий: Учебное пособие для учеб. заведений профтехобразования. – М. : Высшая школа, 1984. – 174 с.
9. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Платонов К. К. – М. : Учпедгиз., 1946. – 704с.
10. Савенко С. Карлхайнц Штокхаузен // XX век. Зарубежная музыка. Очерки, документы. Вып. 1 / Савенко С. – М. : Музыка, 1995. – 260 с.
11. Цыпин Г.М. Музыкально-исполнительское искусство: теория и практика / Г. М. Цыпин. СПб.: Алетейя, 2001. – 320 с.
12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-31464/©Shkolazhizni.ru>). – Назва з екрану.